

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Климчука Михайла Павловича на дисертацію Остренка Миколи
Вікторовича «Інститут реабілітації в кримінальному процесі України»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Орієнтуючись на загальновизнані принципи й норми міжнародного права, які є складовою національної правової системи, Україна взяла на себе зобов'язання щодо надання кожному постраждалому від дій посадових осіб під час кримінального судочинства можливості відшкодування заподіяної шкоди.

Закріплення на конституційному рівні норм, які свідчили б про зобов'язання держави щодо відшкодування шкоди, завданої незаконними діями (бездіяльністю) органів державної влади та їх посадових осіб (ст. ст. 3, 32, 40, 55, 56, 62 Конституції України), зумовило необхідність виконання соціально значущого завдання з удосконалення правового регулювання кримінального судочинства, здійснення якого пов'язане із застосуванням кримінального процесуального примусу, обмеженням свободи, особистої та майнової недоторканості громадян.

Заявлена тема, зміст роботи, запропоновані дисертантом висновки і рекомендації переконливо свідчать про відповідність дисертації вимогам сьогодення, а відтак підтверджують актуальність обраного для дослідження напрямку.

Відаючи належне науковим напрацюванням українських вчених, М.В. Остренко справедливо вказує на те, що теоретико-правові положення реабілітації та організаційно-правові механізми її реалізації в кримінальному процесі цілком не визначено, низка питань залишилася поза межами наукових досліджень, що потребує наукового обґрунтування та адаптації до сучасних вимог чинного законодавства. Зазначені обставини зумовили актуальність вибору теми дисертації.

Таким чином, робота М.В. Остренко є одним із перших в Україні монографічних досліджень, присвячених проблем здійснення реабілітації в

кримінальному провадженні.

Про актуальність роботи свідчить і її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до до комплексної наукової програми «Основні напрямки реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Викладені у роботі наукові положення та висновки є переважно обґрунтованими, аргументованими та переконливими.

Це забезпечено опрацюванням дисертантом значної кількості нормативно-правових актів та наукових джерел, які використані переважно критично з аргументацією авторської точки зору щодо дискусійних питань, які аналізуються у роботі.

Слід схвально поставитися до сформованої методологічної програми дослідження, що також забезпечило якість обґрунтування наукових положень та висновків. Проведення дослідження стало можливим завдяки застосуванню системи загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Так, *історико-правовий* метод надав можливість простежити історичні витоки та еволюцію поглядів на зміст реабілітації в законодавстві України та законодавстві інших країн. *Порівняльно-правовий* метод використано для вивчення особливостей правового регулювання інституту реабілітації в різних країнах й аналізу опублікованих поглядів щодо предмета дослідження в процесуальній літературі.

Формально-логічний метод застосовано під час аналізу теоретичних напрацювань, чинного законодавства та практики його застосування, що стосуються захисту прав і законних інтересів виправданих, він надав можливість виявити наявні суперечності в законодавстві й наукових підходах до предмета дослідження, а також сформулювати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства з метою його вдосконалення в галузі кримінальної процесуальної реабілітації. *Системно-структурний* метод сприяв визначенню кола осіб, які можуть набувати статусу реабілітанта в кримінальному процесі. За допомогою *соціологічного методу* (анкетування) було з'ясовано позиції суб'єктів кримінального процесу, уповноважених на здійснення досудового розслідування, щодо сучасного стану інституту реабілітації. *Статистичний метод* використано для узагальнення висновків анкетування з досліджуваної проблематики. Загальнонауковий *діалектичний метод* дав змогу проаналізувати суспільні й правові явища, що охоплені проблематикою дисертації, у розвитку, взаємозв'язку та взаємозумовленості.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних у ході дослідження результатів полягає насамперед у тому, що робота є одним із перших в Україні комплексних досліджень проблем здійснення реабілітації в кримінальному провадженні.

Сформульовані автором результати дисертаційного дослідження є важливими для науки кримінального процесу, вдосконалення правозастосовної практики та законодавства, містять елементи наукової новизни, серед яких найважливішими, на думку офіційного опонента, є такі:

– обґрунтовано необхідність запровадження в кримінальному провадженні нових учасників, серед яких: реабілітант, реабілітаційний суддя, представник судового органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), представник правоохоронного органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), якими запропоновано вважати керівника чи офіційного представника підрозділу органу досудового розслідування, оперативного підрозділу чи прокуратури, працівники якого здійснювали незаконне кримінальне переслідування: проводили незаконні

слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії або приймали незаконні процесуальні рішення;

- аргументовано доцільність запровадження в кримінальному судочинстві нової судової стадії – реабілітаційного провадження, необхідної для відшкодування шкоди та поновлення втрачених прав особі, постраждалій унаслідок незаконного кримінального переслідування, яку слід виокремити як самостійну главу КПК України;

- запропоновано запровадити посаду реабілітаційного судді як суб'єкта кримінального процесу, уповноваженого на здійснення реабілітаційного провадження з подальшим прийняттям реабілітаційного рішення;

- розвинуто наукові положення про необхідність закріплення інституту реабілітації в КПК України.

Важливими для теорії та практики кримінального процесу є й удосконалення, які були запропоновані дисертанткою (стор. 21-22, 53, 76, 95-96, 112, 118 та ін.).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дослідження характеризується логічним та чітким змістовим наповненням, відповідно до плану, мети та завдань, архітектоніка забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики.

Робота складається з анотації українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (176 джерел) і додатків, загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, із них основного тексту 189 сторінок.

Оцінка змісту розділів дисертації.

У підрозділі 1.1 автор досліджує генезу інституту реабілітації в кримінальному процесі України, умовно поділяючи його на п'ять етапів (стор. 25-35).

Підрозділ 1.2 цікавий тим, що в ньому автор аналізує поняття та досліджує зміст реабілітації в кримінальному процесі (стор. 35-53). Зокрема, звертає на себе увагу аргументація автора, що кримінальний процесуальний

інститут реабілітації має дві головні функції: правозахисну (відображає відношення держави до реабілітанта) і компенсаторну (виправдання незаконно засудженої особи та подальше відшкодування шкоди й поновлення у втраченому майновому та немайновому становищі) (стор. 75, 213).

У підрозділі 2.1 аналізуються юридичні та фактичні підстави реабілітації в кримінальному процесі. Констатовано, що інститут реабілітації незаконно засуджених осіб має підґрунтя кримінального процесуального права та комплексну галузеву приналежність, а також кримінальну процесуальну належність правової природи зазначеного інституту. Здобувач підкреслює, що у зв'язку з тим, що участь юридичної особи в кримінальному провадженні є складним процесом, оскільки межі її компетенцій до кінця не визначено, процесуальними правами й обов'язками учасника наділяють представників юридичної особи або її окремих учасників із числа юридичних осіб. Це спонукало до пропозицій внести відповідні доповнення до КПК України (стор. 66, 152).

Слід погодитися з автором у тому, що завдання фізичної шкоди та шкоди іншим немайновим правам охоплено узагальненим поняттям «немайнова шкода». У зв'язку із цим пропонується під час визначення моральної та немайнової шкоди враховувати їх причиново-наслідковий зв'язок (стор. 127-128, 152-153). Аргументовано доцільність об'єднання під час розрахування фізичної та моральної шкоди та здійснити відшкодування комплексно відповідно до результатів експертних досліджень та інших джерел доказів у реабілітаційному процесі, які дадуть змогу установити причиново-наслідковий зв'язок і механізм виникнення фізичних та моральних страждань (стор. 130, 153).

Заслуговує на увагу висловлена у підрозділі 2.2 пропозиція автора щодо заміни терміном «спростування обвинувачення/підозри померлого» наявного у судовій практиці порядку реабілітації померлого (стор. 94-95, 154).

Також варто підтримати здобувача в його умовиводах, що право на реабілітацію виникає з моменту вступу в законну силу виправдувального вироку судового органу або винесення суб'єктом кримінального провадження

постанови про закриття кримінального провадження на підставі п. 1–3 ст. 284 КПК України (стор. 153-154, 189).

На підставі аналізу наукових джерел та отриманих під час дослідження емпіричних даних М.В. Остренко обґрунтовує доцільність доповнення положення КПК України пунктом 15-3 частини 1 статті 3 визначенням терміна «незаконне кримінальне переслідування (неправомірне притягнення до кримінальної відповідальності)» (стор. 21, 151).

Цікавою є частина підрозділу, присвячена питанню підстав для здійснення реабілітації в кримінальному провадженні. Зокрема, зроблено висновок, що є три головні підстави для здійснення реабілітації в кримінальному провадженні, передбачені п. 1–3 ст. 284 КПК України, а саме: встановлення відсутності події кримінального правопорушення; встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення; невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх отримати (стор. 41, 115, 154).

Підрозділ 3.1 присвячений визначенню повноважень органів та посадових осіб, які забезпечують реалізацію права на реабілітацію. Заслуговує схвалення зроблений у ньому М.В. Остренко висновок, що реабілітаційні відносини між державою та незаконно засудженим є компетенцією судових органів (реабілітаційного судді), які від імені держави зобов'язані приймати відповідні рішення (реабілітаційні рішення). З огляду на це дисертант пропонує за аналогією до судової стадії запровадити окрему судову стадію – реабілітаційний процес, закріплену в положеннях КПК України, а також виокремлює відповідні елементи реабілітаційного процесу (стор. 175-176, 193, 209).

Відповідає проблематиці обґрунтована автором у підрозділі 3.2. пропозиція здійснювати розрахування фізичної та моральної шкоди під час реабілітаційного процесу на підставі матеріалів висновків судово-медичних експертиз, інших досліджень й обставин, викладених у матеріалах кримінального провадження, а в разі недостатності медичних даних призначати додаткові дослідження, залучати спеціалістів й ініціювати проведення додаткових слідчих (розшукових) дій та/або

негласних слідчих (розшукових) дій (стор. 192, 210, 217).

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження підстав і процесуального порядку здійснення реабілітації в кримінальному процесі (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 29 квітня 2022 року);
- *законотворчій діяльності* – у процесі вдосконалення норм чинного КПК України й інших нормативно-правових актів (акт впровадження в практичну діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України від 24 листопада 2022 року);
- *правозастосовній діяльності правоохоронних органів* – під час розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій з питань виявлення, розшуку та передачі в управління активів (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 1 липня 2023 року);
- *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Адвокатура України», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Судові та правоохоронні органи України» тощо, підготовки підручників, науково-практичних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 8 грудня 2022 року).

Висновки відповідають поставленим завданням дослідження у межах обраного об'єкта та предмета, містять розроблені автором теоретичні наукові положення, практичні рекомендації, пропозиції з удосконалення законодавства, що врегульовують прикладні проблеми, пов'язані з упровадженням інституту реабілітації в кримінальному процесі України

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку

наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – в іноземному юридичному виданні, а також дев'ять тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та засіданні круглого столу.

Текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновок:

Віддаючи належне кропіткій та високоякісній роботі дисертанта М.В. Остренка, високо оцінюючи рівень дослідження, його актуальність та новітність підходів до дослідження обраної проблематики, варто звернути увагу на окремі недоліки, а також положення та висновки, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткового обґрунтування під час захисту:

1. Підтримуючи розумне прагнення автора всебічно розкрити усі аспекти проблеми реабілітації особи в кримінальному провадженні та внести відповідні пропозиції із законодавчого унормування зазначеного інституту, хотілося б почути аргументи на користь використаної у відповідній інтерпретації (*«...в мірі, необхідній для реабілітації юридичної особи, щодо якої здійснювалося кримінальне провадження в реабілітаційному провадженні...»*) пропозиції, висловленій на стор. 123, 162, 219 роботи, щодо доповнення положення нової глави КПК України «Реабілітація» статтею про набуття представником юридичної особи статусу реабілітанта. Хто і яким чином має визначати таку міру? Чим вона повинна обумовлюватись? Адже загальновідомо, що якщо положення закону сформульовані нечітко, з використанням оціночних понять, це створює умови для вільного їх тлумачення у правозастосовній діяльності, що, в свою чергу, значно ускладнює процес правозастосування та можливість досягнення завдань кримінального судочинства.

2. Вражає своєю деталізацією та інформативністю емпірична база дослідження, зокрема дані опитування працівників слідства та дізнання Національної поліції України, щодо проблемних питань, які складають предмет дисертації. Водночас, неприйнятним, на переконання офіційного опонента, є відображення результатів анкетування на двох аркушах (стор. 207-208) саме у висновках до розділу. Оскільки, відповідно до вимог, що пред'являються до

такого виду робіт, у висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації. Натомість, емпіричні дані найдоцільніше відображати в основному тексті дослідження у підтвердження / спростування певних тез, аргументів, проміжних висновків.

3. Потребує роз'яснення зміст окремих дефініцій, використаних у роботі. Зокрема, автором вказується на доцільність заміни терміну «реабілітація померлого» на «спростування обвинувачення засудженого, обвинуваченого/спростування підозри підозрюваного» (стор. 4). Очевидно, мова йде про «спростування обвинувачення, підозри померлого» його виправдання та подальшу реабілітацію, оскільки, як вбачається зі стор. 94-95 дослідження, М.В. Остренко наводить аргументи щодо заміни терміну «реабілітація померлого» на «спростування обвинувачення померлого» у відповідних положеннях КПК України.

Також, з огляду на те, що досудове слідство і дізнання являють собою форми досудового розслідування, аргументації під час процедури публічного захисту потребують неправильно вжиті (на думку офіційного опонента) дисертантом терміни «органи досудового слідства» (стор. 196) та «під час досудового слідства» (стор. 206).

4. Дисертантом вказується, що емпіричну базу дослідження серед іншого становлять рішення ЄСПЛ (стор. 20). Проте, на думку офіційного опонента, в роботі автор недостатньо використав зазначену складову, обмежившись аналізом лише двох рішень ЄСПЛ на стор. 200-202 дисертації. З огляду на предмет дослідження, актуальним було б використання положень, викладених зокрема у рішеннях ЄСПЛ у справах: № 39598/03 «Коробов проти України»; № 29334/11 «Луценко проти України»; № 25424/09 «Allen v. the United Kingdom»; № 10249/03 «Scorpola v. Italy».

Разом з тим, наведені зауваження та пропозиції у жодному разі не впливають на загальне позитивне враження від роботи, здебільшого носять дискусійний характер і мають бути предметом для публічної дискусії та

обговорення під час захисту.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації в кримінальному процесі України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем здійснення реабілітації в кримінальному процесі України.

2. Дисертація Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації в кримінальному процесі України» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами і доповненнями) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями), а її автор – Остренко Микола Вікторович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Доцент кафедри права
ПВНЗ «Європейський університет»
кандидат юридичних наук, доцент**

М. П. Климчук

_____._____.2023

